

บทที่ 5

บทบาทของการศึกษาแบบใหม่ต่อสังคมไทยสมัยรัฐชาติ

การจัดการศึกษาแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยการตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นสถาบันสังคมให้การอบรมถ่ายทอดความรู้จักรวรรดิ และความคิดอุดมการณ์ทางสังคมนวมรัฐชาติภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์ และความเชื่อพุทธศาสนามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมบางประการ ในที่นี้พิจารณาถึงบทบาทของการศึกษาจักรวรรดิต่อสังคมใน 2 ลักษณะ คือ

1. บทบาทในฐานะที่เป็นเครื่องมือของรัฐในการรวมชาติ
2. บทบาทในฐานะที่เป็นกลไกทางสังคมในการเลื่อนฐานะกลุ่มสังคม

บทบาทในฐานะที่เป็นเครื่องมือของรัฐในการรวมชาติ

ในค่านนี้โรงเรียนทำหน้าที่ช่วยรัฐสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม เพราะโครงสร้างอำนาจรัฐแบบใหม่ไ้รวมเอาชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแต่เดิมมีอำนาจรัฐและวัฒนธรรมเฉพาะของคนเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของอำนาจรัฐส่วนกลางภายใต้ระบบบริหารราชการ และความเชื่อทางวัฒนธรรมศาสนาพุทธรวมศูนย์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้รัฐยังได้จัดตั้งโรงเรียนในวัดตามหัวเมือง ซึ่งเป็นที่ยอมรับในฐานะความเชื่อที่อ้อมร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ ให้ทำหน้าที่เป็นองค์กรถ่ายทอดความรู้จักรวรรดิอย่างวัดในอดีตก แต่เนื้อหาความรู้ที่ได้รับจากโรงเรียนสมัยใหม่นี้ เป็นการถ่ายทอดทักษะอ่านเขียนด้วยอักษรวิจิตรที่ใช้ในราชธานี ซึ่งเป็นภาษาไทยภาคกลาง และยังเป็นการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้อันเป็นอุดมการณ์ทางสังคมของรัฐชาติ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เป็นที่ยอมรับของอำนาจรัฐส่วนกลาง และผสมผสานกับความรู้วิทยาศาสตร์ - อุดมการณ์ทางสังคมนี้สามารถอธิบายโลกภูมิและความสัมพันธ์ทางสังคมของรัฐชาติขณะนั้น

สมเด็จพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดในประเทศ ในการนำพระชาคมรัฐชาติไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ได้รับความสุขสบายทางวัตถุด้วยความรู้ทางเทคนิคแบบตะวันตก และความสุขทางใจด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งไม่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้บริหารรัฐ โดยมีขุนนางและพระบรมวงศานุวงศ์เป็นข้าราชการ ซึ่งช่วยราชกิจในฐานะผู้สนองพระบรมราชโองการ ปฏิบัติตามแนวพระราชดำริ ส่วนราษฎรพลนิกรทั้งมวลเป็นข้าแผ่นดิน ขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียว นอกจากความรู้อันเป็นอุดมการณ์ทางสังคมแล้ว อีกส่วนหนึ่งก็เป็นความรู้ - วิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่อธิบายวัตถุและปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ปรากฏแก่สายตา กษัตริย์มีความรู้ส่วนนี้ เป็นเพียงการนำเอาความรู้เทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาใช้ทันที แตมิได้นำเอาวิธีการ คิดหรือหลักเกณฑ์ที่มาของความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เข้ามา ทั้งนี้ อาจว่าการหาความรู้ เกี่ยวกับโลกธรรมชาตินี้สำคัญหรือมีคุณค่าน้อยกว่าการหาคำตอบในเรื่องการใช้ชีวิตในสังคมโลกมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนา ดังนั้น ความรู้ที่เกิดจากการทดลองค้นคว้าหาความจริงด้วยตนเอง อันเป็นความรู้วิทยาศาสตร์ธรรมชาติในเทคนิควิทยาจึงเป็นส่วนหนึ่งของความคิดทางพุทธศาสนา ที่ช่วยสร้างความสุขทางกายใหม่มนุษย์ โดยมีหลักการพุทธศาสนาเป็นเครื่องชี้แนวทางสังคมแห่งความสุขทางจิต ด้วยเหตุนี้ การเรียนสอนวิทยาศาสตร์ จึงเป็นเพียงการจกจำหลักเกณฑ์ ที่เป็นสูตรหรือคำตอบตายตัวจากโลกตะวันตกเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การขยายความรู้จักรวิธีและอุดมการณ์รัฐชาติ โดยผ่านระบบโรงเรียนนั้นในทางปฏิบัติ ไม่อาจแพร่หลายในหมู่ราษฎรทั่วทุกระดับได้ เห็นได้จากตารางที่ 1 แสดงจำนวนนักเรียนโรงเรียนในกรุงเทพฯและมณฑลต่างๆ ระหว่าง พ.ศ. 2428 - 2454 ที่ชี้ให้เห็นถึงอัตราการเพิ่มอย่างช้า และไม่สม่ำเสมอ ปีที่สถิติสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในมณฑลต่างๆ คือ พ.ศ. 2441 อันเป็นที่ประกาศตั้งโรงเรียนมูลสามัญในหัวเมือง จากนั้นก็เพิ่มขึ้นอย่างช้า จนถึง พ.ศ. 2445 ถึงแม้ว่านโยบายเร่งรัดการศึกษาอันเนื่องมาจากกบฏในหัวเมืองภาคใต้และภาคอีสาน ที่เป็นผลกระทบจากการใช้นโยบายรวมศูนย์อำนาจ

ของส่วนกลาง พ.ศ. 2452 - 2453 การเพิ่มของนักเรียนและโรงเรียนหัวเมือง กลับขึ้นอย่างรวดเร็วอีกครั้งหนึ่ง เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่น จัดตั้งคณะกรรมการตำบลเพื่อจัดการศึกษาในท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าอัตราการขยายตัวของนักเรียนโรงเรียนในหัวเมืองนั้น เกิดจากนโยบายเฉพาะหน้าของรัฐบาลมากกว่าการวางแผนจัดการศึกษาอย่างเป็นขั้นตอน ปริมาณการขยายตัวนั้นหากเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่ควรจะเป็นโดยยกเอาตัวเลขประมาณการของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ใน พ.ศ. 2441 ซึ่งคาดการณ์จำนวนเด็กจาก 1 ใน 6 ของจำนวนพลเมืองในมณฑล - กรุงเทพฯ มีประมาณ 80,000 คน เป็นเด็กชายซึ่งควรเข้าโรงเรียน 40,000 คน ส่วนจำนวนเด็กในหัวเมืองคาดว่ามีความถึง 900,000 คน และเป็นเด็กชายที่ควรเข้าเรียน 450,000 คน ปรากฏว่าสถิติสูงสุดของจำนวนนักเรียนในปี พ.ศ. 2453 - 2454 ในกรุงเทพฯ มีเพียง 13,933 - 18,006 คน¹ ไม่ถึง 50% ของเป้าหมายที่ควรจะเป็น และในหัวเมืองรับได้เพียง 83,966 - 133,444 คน ไม่ถึง - 25% ตามเป้าหมาย ทั้งที่วัตถุประสงค์การศึกษาในขณะนั้น เป็นที่คาดหวังของผู้นำทางการศึกษา คือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ และสมเด็จฯ กรมพระวชิรญาณฯ วาจะ สามารถขยายการจัดตั้งให้เป็นโรงเรียนได้ทั่วประเทศ

ปัญหาในการไม่สามารถขยายปริมาณโรงเรียนได้ทั่วถึง เพื่อสร้างพลเมืองให้รู้หนังสือและเป็นพลนิกิริที่ค้ำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนโยบายของผู้นำรัฐที่ให้ความสนใจกับนโยบายความมั่นคงของรัฐเป็นสำคัญ การจัดสรรงบประมาณใช้จ่ายแผ่นดินเพื่อทำนุบำรุงประเทศ จึงทุ่มเทให้กับการสร้างกำลังทัพและหน่วยงานการปกครอง คือกระทรวงกลาโหมและมหาดไทย จากสถิติงบประมาณที่ - แสดงไว้ในตารางที่ 9 เปรียบเทียบงบประมาณแผ่นดิน กับ รายจ่ายงบประมาณแต่ละ

¹ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435 - 2507, หน้า 123, 144.

กระทรวงและเปรียบเทียบกับอัตราส่วน งบประมาณศึกษาธิการได้รับแบ่งจากกระทรวง
 ธรรมการและยอดเงินผู้บริจาคสำหรับโรงเรียนตามพระอาราม กระทรวงธรรมการได้รับ
 งบประมาณในอัตราที่ค่อนข้างต่ำ ยิ่งเป็นอัตราที่น้อยมากเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายของ
 กรมศึกษาธิการ ซึ่งเป็นการลงทุนในการตั้งโรงเรียนระดับสูง เพื่อผลิตข้าราชการให้แก่
 กระทรวงต่าง ๆ รวมทั้งข้าราชการครูอื่นเป็นปัจจัยสำคัญให้แก่โรงเรียนสามัญและยิ่ง เทียบกับ
 จำนวนเงินที่มาจากผู้บริจาคเพื่อสร้างกุศลในการบำรุงโรงเรียนตามมณฑลต่าง ๆ ทั้งในกรุง
 และหัวเมือง ซึ่งปรากฏในตารางที่ ๕ นั้น ยิ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายในการลงทุน
 เพื่อการศึกษาของรัฐที่จำกัดเพียงการศึกษาในระดับสูงในกรุง ส่วนการศึกษาของราษฎรทั่วไป
 นั้นรัฐถือว่าเป็นเรื่องของสาธารณชน ให้ราษฎรช่วยตัวเอง โรงเรียนจึงไม่สามารถขยายตัว
 ได้ตามที่มุ่งหมาย นอกจากนี้ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความไม่นิยมของราษฎรสามัญ
 เพราะคุณค่าของการศึกษาอักษรวิจิ ไม่สัมพันธ์กับการใช้ชีวิตภาคเกษตรกรรมในชนบท
 ทำให้การจัดตั้งโรงเรียนเป็นไปได้ยากมาก นอกจากนี้ความรู้โดยเฉพาะทักษะการอ่าน
 เขียน ก็ยังเลื่อนหายไปจากความทรงจำ เพราะราษฎรไม่จำเป็นต้องนำออกมาใช้ในการ
 ประกอบอาชีพ หลังจากจบการศึกษา

อย่างไรก็ตามมีใ้คหมายความว่า ความรู้อุดมการณ์ทางสังคมรัฐชาติจะหายไป
 จากความทรงจำด้วย ทั้งนี้ ความรู้ส่วนนี้สามารถได้รับการถ่ายทอดผ่านกลไกของรัฐในรูปแบบ
 อื่นอยู่ตลอดเวลา นอกเหนือจากโรงเรียนราษฎรสามัญในชนบทตามหัว เมืองยัง—

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สามารถรับทอความคิดในเรื่องรัฐชาตินี้ ผ่านสถาบันสงฆ์ซึ่งมีวัดเป็นแหล่งศูนย์บอกกล่าว
 ข่าวดารความคิดควยโสตทัศนะสื่อสารในแบบเก่า ควบคู่ปาฐกถาซึ่งเป็นการบอกเล่าควย-
 ปากต่อปาก หรือแสดงควยภาพให้เห็นควยตา อันไคแก่ การแสดงธรรมเทศนา ควยการ
 เทศนสวด หรือแสดงภาพธรรมทางพุทธศาสนา ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อกณะสงฆ์ได้รับบทบาทจาก
 อำนาจรัฐให้เป็นที่ปรึกษาหรือผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน เมื่อรัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติ
 ปกครองท้องที่ นอกจากนั้นรัฐบาลยังไคใช้ระบบสื่อสาร การคมนาคมที่เป็นเทคโนโลยี -
 ตะวันตกที่นำเข้ามาพัฒนาประเทศให้ เป็นเครื่องมือสื่อสาร ความคิดรวมศูนย์ภายใต้สถาบัน
 กษัตริย์และพุทธศาสนา สร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมรวมศูนย์ เช่น การพิมพ์ธนบัตร -
 เงินตรา แสตมป์ไปรษณีย์ ซึ่งตีพิมพ์พระบรมฉายาลักษณ์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้า -
 อยู่หัว รัชกาลที่ 5 สัญลักษณ์เหล่านี้ ไครับการเผยแพร่กระจายไปยังหัวเมืองต่างๆ
 ไคระกัมหนึ่ง

บทบาทในฐานะที่เป็นกลไกทางสังคมในการ เลื่อนฐานะสังคม

ผลกระทบจากสนธิสัญญา เบาริงที่ทวไคให้ระบบเศรษฐกิจภายในประเทศขยายตัว
 ขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจรัฐ ทำให้ระบบราชการขยายตัว
 การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นตลาดสร้างความต้องการให้รัฐจัดการกิจการระบบโรงเรียนขึ้น เพื่อผลิต
 บุคลากรป้อนระบบราชการ และวงการธุรกิจการค้าที่เกิดจากการลงทุนของบริษัการค้าชาติ
 ตะวันตก โรงเรียนซึ่งสามารถสร้างทักษะความรู้ทางด้านภาษาและเทคโนโลยีตะวันตกได้
 ถึงระดับ เป็นที่ต้องการของตลาดดังกล่าวในขณะนั้น คือ โรงเรียนหลวงอุดมศึกษาใน
 สังกัดกระทรวงต่าง ๆ และโรงเรียนเอกชนของหมอสอนศาสนาคริสต์

การศึกษาถึงกระบวนการสร้างบุคลากรด้านเซอของโรงเรียนระดับสูงนั้น
 ต้องเริ่มพิจารณาจากพื้นฐานของกลุ่มคนซึ่งมีฐานะและโอกาสพอที่จะสามารถเข้ารับ
 การศึกษาในโรงเรียนดังกล่าวได้ ซึ่งในที่นี้แยกให้เห็นออกเป็น 2 กลุ่ม คือ
 กลุ่มชนชั้นสูง และกลุ่มราษฎรสามัญ

กลุ่มชนชั้นสูง เป็นพวกเชื้อสายราชวงศ์ ขึ้นหม่อมเจ้าขึ้นไป และบุตรขุนนาง
 ระดับข้าราชการสัญญาบัตรถวายตัว (ศักดินา 400 ขึ้นไป) ซึ่งมีพื้นฐานครอบครัว หรือ
 ชำติตระกูลมีความใกล้ชิดกับศูนย์กลาง คือองค์พระมหากษัตริย์ ในด้านส่วนตัวในสมัยนี้
 เจ้านายชั้นสูงตั้งแต่พระโอรสลงมา หรือบุตรขุนนางที่ทรงไว้วางพระทัย ใ้รับพระบรม
 ราชูปถัมภ์ให้การศึกษาทั้งในและต่างประเทศ เพื่อให้กลับเข้ามารับราชการ สำหรับ
 โรงเรียนในประเทศนั้น ทรงให้ศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการระดับสูงในฝ่ายทหาร
 และพลเรือน คือในโรงเรียนนายร้อยทหารบก และโรงเรียนมหาดเล็ก พระองค์ทรงเห็น
 ความสำคัญในการให้ชนชั้นสูงได้รับการศึกษาอักษวิธี ซึ่งเป็นศาสตร์อย่างหนึ่งของ
 ผู้ปกครองในสมัยเก่า ทั้งนี้ เพื่อรักษาฐานะวงศ์ราชตระกูลมิให้ตกต่ำ เพราะความรู้
 อักษวิธีสามารถช่วยให้คนเหล่านี้เข้ารับราชการ ในฐานะและตำแหน่งระดับสูงของระบบ
 บริหารซึ่งเป็นตำแหน่งที่อยู่ในความควบคุมบังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดของพระองค์ เพราะ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระองค์ทรงมีบทบาทใกล้ชิดต่อกิจกรรมของโรงเรียนทั้งสองแห่ง ซึ่งได้รับพระบรมราชูปถัมภ์เป็นพิเศษ เช่น เสด็จไปพระราชทานรางวัลนักเรียนในการสอบประจำทุกปี และแสดงพระบรมราโชวาทตักเตือนเรื่องการศึกษาเล่าเรียนเพื่อสร้างคุณสมบัติของการเป็นข้าราชการที่มีคุณภาพ และรู้จักทำหน้าที่ราชการ เป็นการฉลองพระมหากษัตริย์คุณ นอกจากนี้โรงเรียนทั้งสองแห่ง¹ ซึ่งมีความพร้อมในด้านเงินทุนการศึกษาจำกัด การรับสมัครกลุ่มนักเรียนเฉพาะชนชั้นสูง ที่มีพื้นฐานความรู้ที่ดี ทำให้มีประสิทธิภาพ ความรู้ของนักเรียนในโรงเรียนอยู่ในระดับสูงขณะนั้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ทำให้ผู้จบการศึกษาสามารถไต่เต้าขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงในระบบราชการได้อย่างชอบธรรม นอกเหนือจากเหตุผลที่เป็นเรื่องความสัมพันธ์ส่วนตัวแล้ว

กลุ่มราษฎรสามัญ ไค่แกราษฎรชาวบ้านทั่วไป รวมถึงชนชั้นกลางที่มีฐานะเศรษฐกิจดี เช่น พวกเชื้อสายคหบดีกรมการเมือง ขุนนางหัวเมือง และขุนนางในระดับต่ำ คนกลุ่มนี้มีโอกาสในการเลื่อนฐานะทางสังคมผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่ ด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน คือ

ก. กลุ่มซึ่งศึกษาอักษรวิธีผ่านระบบการสอบของสงฆ์ ซึ่งเป็นวิธีแบบเก่าในสังคมไทยที่วัด เป็นสถานศึกษาแห่งเดียว ที่สามารถรับคนทุกกลุ่มสังคมให้ได้รับการศึกษาและเป็นช่องทางสำหรับราษฎรสามัญให้เลื่อนฐานะทางสังคมขึ้นเป็นข้าราชการโดยผ่านการบวช และระบบการสอบพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นวิธีการสอบอย่างเดียวกันในสังคมไทยแบบเก่า ที่คัดเลือกผู้รู้หนังสือ อ่าน เขียน ถึงแม้จะเน้นหนักในความรู้ทางธรรมก็ตาม และในทศวรรษรัชกาลที่ 5 เมื่อระบบราชการเริ่มขยายตัว

¹ เป็นข้อสังเกตที่ตั้งขึ้นจากการสำรวจรายชื่อนักเรียนที่ได้ไปประโยค

1 - 2 จากเอกสารการจัดการศึกษา, หน้า 24, 44 - 57, 106 - 109, 113 - 124, 139 - 141, 189 - 190.

ปรากฏว่ามีจำนวนพระสงฆ์ธรรมที่ผ่านการสอบพระปริยัติธรรมในเปรียญประโยคตั้งแต่ 3 ขึ้นไป สึกออกมารับราชการในระหว่าง พ.ศ. 2425 - 2433 รวมถึง 57 คน แต่หลังจากตั้งกรมศึกษาธิการใน พ.ศ. 2430 มีโรงเรียนแบบใหม่เกิดขึ้นหลายแห่ง และมีนักเรียนที่ไล่ได้ประโยค 1 - 2 มากขึ้น จำนวนพระสงฆ์ซึ่งสึกมารับราชการน้อยลง และยิ่งมีการ เกรงครัตติในระบบการสอบปริยัติธรรมในชั้นหลัง ทำให้พระสงฆ์ธรรม เกรงครัตติในอันที่จะรักษาสมณเพศไว้

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่หนังสือที่สึกจากสมณเพศนี้ ได้ถูกจำกัดให้รับราชการได้ แต่ในกรมที่มีลักษณะงานเกี่ยวข้องกับหนังสือ เช่น กรมราชบัณฑิต กรมสังฆการี กรมศึกษาธิการ กรมราชเลขาฯ มีผู้น้อยที่สามารถผันเข้าไปทำงานในหน่วยงานการ - ปกครองของกระทรวงมหาดไทย

ข. กลุ่มที่ไล่เรียนผ่านโรงเรียนสมัยใหม่ คนเหล่านี้มีทั้งผู้มาจากตระกูลขุนนางระดับกลาง ระดับล่าง ไคแก คหบดีกรมदार เมืองในหัวเมืองต่างๆ ซึ่งคนเหล่านี้มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี พอที่จะให้บุตรหลานเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนวัด หรือโรงเรียนหลวงในกรุง เพื่อหวังในตำแหน่งยศทางราชการ นอกจากนี้ยังมีบุตรชาวจีนที่ฐานะยากจนต้องไ้แรงงาน ซึ่งมีโอกาสเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนหมอสอน - คำสอน คนกลุ่มนี้เมื่อจบการศึกษาส่วนใหญ่ก็เข้ารับราชการ แต่มีบางคนที่มีความรู้ภาษาตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ - ฝรั่งเศส ก็มักประกอบอาชีพเป็นเสมียนในบริษัทธุรกิจ การค้า และไ้ไ้เข้าชั้นสู่การ เป็นพ่อค้า ในรูปของพ่อค่านายหน้าทีเรียกว่า คอมปราโดร์ หลายคนที่ตั้งตัวทางเศรษฐกิจไ้ในอาชีพการค้าระดับหนึ่ง ก็อาจกลับเข้ามารับราชการอีก เพราะตำแหน่งทางราชการ เป็นที่มาของอำนาจ ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการค้าเงิน

¹ เถวีก เคว้ อัจ, "คณะสงฆ์เป็นเครื่องยักฐานะในสังคมไทยโบราณ,"วารสารศิลปากร ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2509, หน้า 41 - 45.

กิจการค้าขายของตน และบางคนก็มีค่านิยมที่เห็นว่าตำแหน่งทางราชการ เป็นอาชีพ
ที่มียศศักดิ์ มีเกียรติสูงในสังคมขณะนั้น

ในการ เลื่อนฐานะในระบบราชการ ถึงแม้ว่านักเรียนที่เข้ามาทุกคนเริ่ม
ต้นฐานะการ เป็นข้าราชการช่วยตำแหน่งเสมียน แต่ความแตกต่างของพันธุ์หลังของ
นักเรียนมีส่วนกำหนดโอกาสในการ เลื่อนตำแหน่งฐานะทางราชการ ให้สูงขึ้นได้ ทั้งนี้
เพราะระบบอุปถัมภ์ที่ยังมีอิทธิพลแฝงตัวอยู่ในระบบราชการ อันทำให้นักเรียนจากชน
ชั้นสูงมีโอกาสเลื่อนฐานะตำแหน่งราชการ ได้ดีกว่า เพราะมีโอกาสสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ
ข้าราชการ บริหารระดับสูงได้มากกว่า และนักเรียนที่มาจากชนชั้นสูงส่วนมากมักศึกษา
ต่อในโรงเรียนสังกัดกระทรวงต่างๆ ทำให้มีคุณสมบัติทางความรู้ ความรู้ เทคนิควิชา สูง
กว่านักเรียนในกลุ่มอื่น จึงสามารถรับราชการ ได้ในตำแหน่ง เสมียนชั้นสูง เป็นพื้นฐาน
กำลังด้านเทคโนโลยีให้กับระบบราชการอย่างเข้มแข็ง

ส่วนอาชีพนักธุรกิจก็เช่นกัน นักเรียนมีความสามารถทางด้านภาษาในยุค
นั้นมักเข้าทำงานเป็นเสมียนบริษัทชาติตะวันตก ซึ่งเข้ามาลงทุนในกิจการค้าที่สำคัญ
ของประเทศ เช่น ข้าว ไม้สัก เหมืองแร่ เสมียนเหล่านี้มักสร้างประสบการณ์ด้าน
ธุรกิจการค้าจากการทำงานกับพ่อค้าชาติตะวันตก ส่วนมาก เสมียนเหล่านี้จะทำหน้าที่
เป็นผู้ติดต่อ หรือตัวกลางในการ เจรจาค้าขายระหว่างบริษัทกับพ่อค้าระดับท้องถิ่น
หรือติดต่อกับราชการโดยตรง ทำให้มีความรอบรู้ในกระบวนการค้า เปิดโอกาสให้คน

1 สุนทรื อาสะวีย์ และ อัจฉราพร กุญพิศมัย, "ประวัติศาสตร์สังคม
ไทย พ.ศ. 2435 - 2475 : พิจารณาจากการจัดระเบียบบริหารประเทศให้ทันสมัย
และอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อสังคมไทย," บทความเสวนาที่ประชุมทางวิชาการ ที่สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 10 มีนาคม 2523, หน้า 41 - 44.

กลุ่มสร้างฐานะด้วยการ เป็นพ่อค้าคนกลาง หรือนายหน้า หลายคนต้องการความก้าวหน้าในธุรกิจมากกว่า และใฝ่ทะนงถึงความสำเร็จของระบบราชการที่มั่งคั่ง อำนาจต่อรองเหนือระบบเศรษฐกิจของชาติ จึงยอมถูกกลืนตนเองเข้าสู่ระบบราชการ และดำเนินการค้าไปควยในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นการสร้างสัมพันธกับระบบราชการ เพื่อกิจการทางการค้าของตน¹ และบางคนก็หวังยศและตำแหน่งทางราชการอันเป็น คำนิยมที่คนสมัยนั้นยกย่อง หลังจากประสบความสำเร็จในอาชีพนักธุรกิจ²

เห็นได้ว่าระบบราชการแบบสมัยใหม่ เพิ่มประสิทธิภาพในการ เป็นกลไก สำคัญ การปกครองรัฐชาติภายใต้ผู้นำสูงสุด คือพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว โดยที่ข้าราชการทุกคนต้องผ่านการศึกษาในโรงเรียนอัน เป็นกระบวนการทางสังคม ที่ปลูกฝังลักษณะและความคิดให้แก่ข้าราชการ ให้ตระหนักถึงฐานะของตนเองว่าเป็น ผู้ปกครองที่เป็นตัวแทนองค์พระมหากษัตริย์ ช่วยบริหาร กิจการแผ่นดินตามพระบรมราโชบาย ข้าราชการ เป็นผู้รับคำสั่งตามพระบรมราชโองการ อันเป็นพระบรมราชวินิจฉัย สุกท้าย พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นศูนย์กลางและที่มาของอำนาจตำแหน่ง และผลประโยชน์ ในรูปของเงินเดือนของข้าราชการ ข้าราชการ เหล่านี้ไม่มีทางเลือกเลี้ยงในการยอมรับ และศรัทธาในองค์พระมหากษัตริย์

อย่างไรก็ตาม ทิศนคติในการทำงานเพื่อรับใช้ เบื้องพระยุคลบาท ของ

¹ดูรายละเอียดใน สิริลักษณ์ คักคิเกรียงไกร, "คนกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2453)," ในบทที่ 4 ว่าด้วยเรื่องของนายทุน นายหน้าหรือค่อมปราโกร, หน้า 79 - 103.

²พระยาอนุমানราชธนะ, พินความหลัง, สมาคมสังคมนศาสตร์, กวดาศิลป์ ชิวประวัติ ของท่านเองว่าเคยทำงานเป็นเสมียนบริษัทฝรั่งมาก่อนหลังจากจบการ ศึกษาชั้นมัธยม ปลายจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ก่อนเข้ารับราชการ.

ข้าราชการมีโอกาสดีเยี่ยม เบนไปจากความมุ่งหมายในกระบวนการทางสังคมได้ ทั้งนี้เนื่องจากอุดมคติในการ เลือกสรรคนเข้ารับราชการแบบใหม่หรือที่เรียกว่า "5" ทั้งชั้น กูเหมือนกับว่าพระองค์ทรงยึดหลักการ คัดเลือกข้าราชการให้ได้คนดี มีการศึกษา มีความซื่อสัตย์ แต่ในหลักปฏิบัติแล้วพระองค์ทรงคำนึงถึงสถานการณ์แห่งความมั่นคงทางการ เมืองของพระองค์มากกว่า พระองค์จึงทรงใช้หลักการ เลือกคนที่ชาติตระกูล ถิ่นฐาน และมีความสัมพันธ์ส่วนตัวตามราชการแบบเก่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าราชการที่มี ภูมิหลังจากตระกูลสามัญชนจึงไม่มีโอกาสมากพอในอันที่จะสร้างความสัมพันธ์ภายใน ไตรระบบอุปถัมภ์กับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และยอมถูกกีดกันในการ เลื่อนฐานะตำแหน่ง ราชการที่สูงขึ้น ข้าราชการกลุ่มนี้จึงเริ่มมีความเห็นวิพากษ์วิจารณ์รัฐ เมื่ออำนาจรัฐ ไม่สามารถรักษาคุณภาพแห่งความสงบเรียบร้อย สร้างความเจริญ ความสุขให้แก่ ราษฎร ได้ทัดเทียมกับอารยประเทศตามอุดมการณ์ที่ผู้นำรัฐได้ย่ำไว้สำหรับการ เปลี่ยน แปลงประเทศ เริ่มมีตั้งแต่สมัยกษัตริย์ข้าราชการ ร.ศ. 103 หรือนักคิดอิสระอย่าง เทียนวรรณ กศร. กุหลาบ การวิพากษ์วิจารณ์รัฐในยุคใหม่ ซึ่งเสนอความเห็นของ ตนในการปรับปรุงประเทศ ซึ่งปฏิกริยานผู้นำรัฐถือว่าเป็นการ แสดงออกที่ท้าทายอัน เป็นการกระทำที่ทอ้งห้ามในสังคมสมัยเก่า ผู้นำรัฐจึงเริ่มมีความพยายามในการ ควบคุมความคิดของกลุ่มผู้นำทางปัญญาชนกลุ่มใหม่ โดยอาศัยกลไกการศึกษา ระบบ - โรงเรียน เพื่อเป็นเครื่องมือในการควบคุมความคิด ทั้งนี้ การวิพากษ์วิจารณ์เพิ่ม ความรุนแรงมากขึ้นในปลายรัชกาล เพราะปัญหาการ เปลี่ยนแปลงคูดยอำนาจรัฐใน สังคมโลก คือเกิดการปฏิวัติในประเทศรัสเซียและจีน เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบสาธารณรัฐ ในสังคมไทยการขยายตัว

¹ สุนทรื อาสะไวย์ และ อัจฉราพร กุณฑิสมัย, "ประวัติศาสตร์ สังคม ไทย พ.ศ. 2435 - 2475," หน้า 38.

ของความคึกคักทางการ เมืองนี้ส่วนหนึ่งสืบทอดมาจากกลุ่มคนจีน ภายใต้การทำงานของ
 ขบวนการพรรคก๊กมินตั๋ง ในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลในไทย¹ และการแสดงความคิดเห็น
 ของหนังสือพิมพ์ อย่างไรก็ตามอำนาจรัฐในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังเข้มแข็งอยู่มาก และ
 แม้การปฏิรูปบ้านเมืองของผู้ว่ารัฐได้เกิดขึ้นอย่างจำกัด และมีได้มีผลถึงการสร้าง
 ความเจริญให้แก่ราษฎรอย่างทั่วถึง แต่รัฐบาลยังสามารถแสวงหารายได้มาบำรุง
 กลไกการบริหารในระบบราชการได้ การวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ จึงกระทำอยู่ภายใน
 ขอบเขตจำกัด เฉพาะกลุ่มข้าราชการบางคน ที่มีความคิดเห็นทางการ เมืองแบบใหม่

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

1. คุในภูวคด ทรงประ เเสรีรัฐ, "ทาทิของไทยที่มีคอกการ ลักัย เขามาของ
 เคร. ชนัค เชน," จุลสาร สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ปีที่ 2
 ฉบับที่ 2, กันยายน - ธันวาคม 2521, หน้า 50 - 66. และคุใน พลกุล อังกินันท์
 "บทบาทชาวจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (ปริญญาานิพนธ์
 การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2514),
 หน้า 43 - 45.